

Rodina a demografická reprodukcia

Doc. MUDr. Anna Volná CSc, MBA.

Rodina je dočasné alebo relatívne trvalé spoločenstvo jedného alebo viacerých mužov s jednou alebo viacerými ženami a ich deťmi. Prvotným cieľom rodiny je demografická reprodukcia majúca svoj základ v pohlavnom púde (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová, 1986).

Demografická reprodukcia je komplex biologických a sociálnych procesov, ktoré sa vzájomne dynamicky podmieňujú a vo svojej rozpornej jednote tvoria podstatu existencie a vývoja celých ľudských dejín. Okamihovou výslednicou reprodukčných procesov je stav a štruktúra práve žijúcej populácie.

Základom ľudskej reprodukcie sú biosociálne cykly. Ich prvou fázou je rodenie novej generácie. Už v týchto biologických procesoch je ľudská biológia zložito regulovaná sociálnymi podmienkami života, ktoré ovplyvňujú početnosť a kvalitatívne vlastnosti novej generácie, predovšetkým jej schopnosti pre úspešný telesný, duševný a sociálny vývin. Druhou fázou je výchova, ktorá tieto schopnosti rozvíja. Spôsob, intenzita a miera tohto rozvíjania je daná primárne sociálno-ekonomickým rámcom spoločnosti a jej politickým zameraním. Na výchovu nadväzuje fáza profesionálnej prípravy a začleňovanie generácie do spoločenskej deľby práce, ktoré sú tiež vymedzené sociálno-ekonomickým charakterom a perspektívnymi potrebami spoločnosti. Ďalšou fázou je opäť biologická reprodukcia – nástup novej generácie – a začiatok nového cyklu. Každý z cyklov je ovplyvnený predchádzajúcim a ovplyvňuje nasledujúci. Je neopakovateľnou históriou nielen jednej generácie, ale aj jej východzej a cieľovej základne – rodiny.

Z hľadiska starostlivosti o novú generáciu možno rodinu charakterizovať ako **biosociálne spoločenstvo funkcií a vzťahov** medzi manželskými partnermi a ich potomkami. Forma rodiny a jej funkcie sú podmienené stupňom spoločenského rozvoja. Najrozšírenejšou formou rodiny je dnes rodina monogamná, ktorá sa skladá z manželského páru a detí. Súdržnosť rodiny je dnes daná najmä vnútornými faktormi, ako sú pevnosť emocionálnych väzieb, harmónia vzťahov, ochota k spolupráci, vzájomné chápanie a tolerancia. To všetko však vyžaduje sociálnu zrelosť a vysokú spoločenskú zodpovednosť oboch rodičov.

Uzavretie manželstva vytvára predpoklad pre vznik rodiny a sobášnosť je významným faktorom pri demografických analýzach. Základným vzťahom, ktorým sa manželstvo mení na rodinu, je **materstvo** so svojou biologickou funkciou (počatie, tehotnosť, porodenie dieťaťa) na začiatku a biosociálnou funkciou v pokračovaní. **Otcovstvo**, ako druhý základný vzťah má svoju biologickú funkciu len na začiatku (splodenie dieťaťa) a v rodine sa sústreďuje do funkcií sociálnych, dôležitých pre socializáciu dieťaťa už od útleho veku. Biologickou funkciou **detstva** je rast a vývin, sociálnu funkciu charakterizuje dlhodobá závislosť na rodičoch a rodine.

Dnešná rodina má plniť štyri základné funkcie. Sú to:

1. Biologicko – reprodukčná funkcia, zabezpečuje pokračovanie života počatím a narodením nového človeka. Tu dochádza partnerský vzťah k svojmu biologickému naplneniu a odovzdáva potomstvu genetické dedičstvo.

2. Ekonomicko – zabezpečovacia funkcia, vytvára existenčné istoty pre plný rozvoj svojich členov, uspokojovaním nielen ich bazálnych materiálnych potrieb, ale aj potrieb duchovných a kultúrnych.
3. Emocionálna funkcia, predstavuje os vzájomných vzťahov medzi členmi rodiny, dáva ich spoločenstvu vnútorný zmysel, vytvára citové bohatstvo človeka a je nevyhnutná pre bezporuchový vývoj osobnosti. Potvrďuje istotu príslušnosti do rodinného zväzku a opory rodinného zázemia, je zdrojom životného uspokojenia oboch generácií.
4. Socializačne – výchovná funkcia, mení dieťa v harmonicky rozvinutú, sociálne integrovanú osobnosť, čím sa završuje biologická reprodukcia do spoločenských dôsledkov. Rodina pestuje v dieťati schopnosť plniť spoločenské roly. Modelom je každý člen rodiny svojimi vlastnosťami, postojmi, názormi, správaním.

Poruchy a zlyhanie základných funkcií rodiny sa odrážajú vo vývoji detí a následne vo fungovaní spoločnosti. Majú svoj pôvod v chybách jednotlivých článkov systému „**jedinec – rodina – spoločnosť**“.

1. Porucha v biologicko – reprodukčnej funkcii nastáva, keď rodičia nemôžu mať (porucha plodnosti) alebo z genetických dôvodov nechcú mať deti. Odmietanie rodičovstva z nebiologických príčin obyčajne súvisí s osobnostným profilom rodičov, alebo s narušením ich vzťahu. Za poruchu reprodukčnej funkcie možno do určitej miery pokladať aj nezodpovedné privádzanie mnohých detí na svet v sociálne neprispôsobených rodinách a v rodinách ťažko chorých rodičov, kde nie je zabezpečená riadna starostlivosť o dieťa.
2. Porucha v ekonomicko – zabezpečovacej funkcii vzniká, keď rodičia nemôžu pracovať (získať prostriedky na obživu), alebo nechcú pracovať (delikventi, príživníci). Nedostatok prostriedkov nebýva obyčajne jediným výsledkom poruchy tejto funkcie; dochádza často k emocionálnej a socializačnej deprivácii detí. Za poruchu tejto funkcie možno počítať aj opačnú situáciu, keď sú deti zahrňované nadbytkom prostriedkov ako náhradou za defekty v socializačnej a emocionálnej funkcii.
3. Porucha emocionálnej funkcie nastáva najmä pri sociálne nevyzretých rodičoch (mladého veku alebo patických osobností), ale aj nestálosťou citových väzieb. Vedie ku konfliktom medzi partnermi pre rozdielne záujmy, k rozvratu rodiny, zanedbávaniu detí, prípadne až k zlému zaobchádzaniu.
4. Porucha socializačno – výchovnej funkcie má veľmi široku škálu prejavov a je spojená obvykle s poruchami predchádzajúcimi. Zmyslu a významu rodiny pre vývoj dieťaťa sa dotýka narušením jeho začlenenia do spoločnosti – sociálnej adaptácie. Popri zanedbávaní výchovy, alebo až nepriateľských postojoch k deťom, ktoré ich ohrozujú nielen sociálne ale aj zdravotne (neurózy), k poruche socializácie môže dôjsť aj nadmernou protektívnosťou, ktorá dieťa izoluje od spoločnosti a robí ho nesamostatným.

Ako sme si ukázali aj keď rodina plní nezastupiteľnú úlohu v demografickej reprodukcii, nie je bez problémov. Plánovanie rodiny je ovplyvňované predovšetkým stretom osobných záujmov a vychádza z hodnotovej orientácie partnerov. Významnými faktormi sú ekonomické podmienky, sociálne istoty a priaznivé populačná klíma v spoločenskom vedomí. Dosahovaná plodnosť a pôrodnosť je odrazom úrovne týchto faktorov.

Rodičovstvo je a malo by byť jednou zo základných životných potrieb človeka, jednou z hlavných funkcií jeho biologickej a spoločenskej existencie a zdrojom životného naplnenia. Je však tiež záväzkom voči potomstvu a spoločnosti, z ktorého vyplýva celý rad povinností a obmedzení. Sme svedkami skutočnosti (a ukazovatele sobášnosti nám to najlepšie ilustrujú),

že rodičovstvo ako cieľ, či životná hodnota mladých ľudí ustupuje do úzadia. Záujem mladých ľudí a v tom najmä žien, o profesionálne uplatnenie, užitie si „slobody“ bez obmedzení, sexu ako prokreačného aktu bez hrozby následkov sa podpisujú pod nechť uzatvárať manželstvo alebo ho odkladať do vyššieho veku. Pokles sobášnosti je sprevádzaný poklesom počtu narodených a rastom partnerských spolužití bez uzatvorenia manželstva, ktoré sa niekedy označujú ako „manželstvo na skúšku“.

Ak analyzujeme tieto nemanželské spolužitia z hľadiska štyroch hlavných funkcií rodiny, vyjde nám, že je u nich väčšia pravdepodobnosť zlyhania. Samozrejme, bežná analýza na základe tvrdých dát je ťažká až nemožná a sociologické výskumy zväčša nie sú k dispozícii.

Dá sa reálne predpokladať, že plnenie biologicko – reprodukčnej funkcie je nižšie ako u manželských párov. Nedostatky v ekonomicko – zabezpečovacej funkcii nemusia byť väčšie ako v manželských rodinách. Výnimku tu určite tvoria partnerské spolužitia jedincov sociálne maladaptovaných, kde sa nízka ekonomická úroveň spája s nízkou zodpovednosťou a neplánovaným rodením väčšieho počtu detí. Emocionálna funkcia nemanželských partnerských spolužití je vystavená väčšiemu riziku a vzťahy bývajú menej stále, so všetkými negatívnymi dôsledkami pre zdravý citový a osobnostný vývin detí. Chýbanie formálneho zväzku môže u potomkov ohroziť pocit spolupatričnosti, bezpečia a istoty rodinného zázemia. Nakoniec výchovno – socializačná funkcia v takýchto spolužitíach vytvára predpoklad opakovania tohto modelu spolužitia a prípadných ťažkostí pri začleňovaní potomstva do spoločnosti.

Samozrejme, bolo by chybou absolutizovať klady rodín s manželským zväzkom „zákonným“ a zápory „rodín“ konsenzuálnych. Poruchy a zlyhania jedných aj druhých nie sú zriedkavé o čom svedčia ukazovatele rozvodovosti a preplnené detské domovy sociálne osirelými deťmi.

Plánovanie rodiny v kolízii záujmov a povinností možno do značnej miery usmerniť ovplyvňovaním hodnotovej orientácie mládeže a všeobecne populácie. Žiadúci variant v rozhodovaní môže spoločnosť (ak si ho vôbec stanoví) podporiť systémom ekonomických a mimoekonomických podnetov. Pominem podnety ekonomické, ktoré považujem za rovnako nedostatočné ako je ovplyvňovanie priaznivej propopulačnej klímy v spoločenskom vedomí. Myslím si, že v tejto oblasti je vedomie našej populácie, najmenej desať rokov, usmerňované zvyklosťami a hodnotami vyspelého sveta a vedomie mladých ľudí deformované pochybnými hodnotami a vzormi tzv. celbrít šoubiznisu. Treba sa pokúsiť o rehabilitáciu hodnoty rodiny v spoločenskom vedomí mladej generácie.

Literatúra:

Pavlík, Z., Rychtaříková, J., Šubrtová, A.: Základy demografie. Akademie Praha, 1986, str. 238 a 414.

Bratislava, 3. 9. 2003

Doc. MUDr. Anna Volná, CSc, MBA.
M. Sch. Trnavského 22
841 01 Bratislava